

середньовічну Європу як єдиний юридичний простір (релігійно-політичний і васально-сюзеренних зв'язків). Галицько-Волинська Русь була складовою частиною цього простору. Будучи одним із правонаступників Київської Русі, Галицько-Волинське князівство було васалом Візантійської імперії. Разом із тим, після падіння Константинополя в 1204 році, стають більш тісними та помітнішими для очей історика його намагання підтримувати теплі стосунки з Папством. Однак, про повний відхід Галицько-Волинського князівства від формального візантійського сюзеренітету можна говорити лише розглядаючи інкорпорацію його території Польським королівством.

1. Александров В. А. *Послесловие*. / В. А. Александров. // *Ключевский В. О. Сочинения: в 9-ти томах. Том 1. Курс русской истории. Ч. 1.* / Под ред. В. Л. Янина. – М.: Мысль, 1987. – с. 367-388.
2. Грушевський М. С. (Сергієнко М.) *Громадський рух на Україні-Руси в XIII віці*. / М. Сергієнко. // *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. – 1892. – Т. 1. – с. 1-28.
3. Дарест Р. *Исследования по истории права*. / Рудольф Дарест. – М.: Книжный дом «Либроком», 2016. – 392 с.
4. Дашкевич Я. Р. *Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури*. / Я. Р. Дашкевич. – 3-тє вид., доп. – Л.: Літературна агенція «Піраміда», 2016. – 924 с.
5. Ісаєвич Я. Д. *Галицьке королівство*. / Я. Д. Ісаєвич. // *Енциклопедія історії України*. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 2003. – с. 30-31.
6. Ключевский В. О. *Сочинения: в 9-ти томах. Том 1. Курс русской истории. Ч. 1.* / Под ред. В. Л. Янина. – М.: Мысль, 1987. – 430 с.
7. Котляр М. Ф. *Галицько-Волинське князівство*. / М. Ф. Котляр. // *Енциклопедія історії України*. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 2003. – с. 34-36.
8. Котляр М. Ф. *Данило Галицький*. / М. Ф. Котляр. // *Енциклопедія історії України*. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 2003. – с. 288-289.
9. Крип'якевич І. П. *Галицько-Волинське князівство*. / І. П. Крип'якевич. – К.: Наукова думка, 1984. – 174 с.
10. Лащенко Р. М. *Лекції по історії українського права*. / Ростислав Лащенко. – К.: «Україна», 1998. – 254 с.
11. Мельник В. М. *Еволюція міжнародно-правового статусу Ватикану: історія, сьогодення, українські акценти*. / В. М. Мельник. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. – 192 с.
12. Нечаев С. Ю. *Талейран*. / Сергей Нечаев. – М.: Молодая гвардия, 2013. – 388 с.
13. Оглоблин О. П. *Мій творчий шлях українського історика*. / О. П. Оглоблин. // *Оглоблин Олександр. Студії з історії України. Статті і джерельні матеріали*. / Редактор Любомир Винар. – Нью-Йорк-Київ-Торонто: Українське історичне товариство, Українська вільна академія наук у США: Історична секція, 1995. – с. 3-39.
14. Пиріг Р. Я. *Михайло Грушевський: біографічний нарис*. / Р. Я. Пиріг, В. В. Тельвак. – К.: Либідь, 2017. – 576 с.
15. Погорілий Д. Є. *Політологія: 100 питань – 100 відповідей*. / Д. Є. Погорілий. – К.: Фірма «Інкос», 2011. – 232 с.
16. Терещенко Ю. *Скарби історичних традицій*. / Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2011. – 560 с.
17. Усенко І. *Передмова*. / І. Усенко, В. Чехович. // Р. Лащенко. *Лекції по історії українського права*. – К.: «Україна», 1998. – с. 3-5.
18. Чекалова А. А. *Культура Византиї IV-XII вв.: Быт и нравы. Прикладное искусство*. / А. А. Чекалова, В. П. Даркевич. – М.: Книжный дом «Либроком», 2012. – 128 с.

Катерина ОНІЩУК (с. Штунь)

З ІСТОРІЇ СЕЛА ШТУНЬ ЛЮБОМЛЬСЬКОГО РАЙОНУ (з нагоди 575 річниці першої писемної згадки та 240 річниці від побудови храму Івана Богослова)

На південний захід від стародавнього містечка Любомль, на відстані 8 км розташовується село Штунь. Найдавніші сліди перебування людини у цій місцевості губляться у глибині віків. Їх нікими свідками є кам'яні знаряддя праці первісних людей IV-III тис. до н. е., що знаходяться в обласному і районному краєзнавчих музеях, шкільній кімнаті-музеї села Штунь, приватних колекціях. Загалом віднайдено більше трьох десятків кам'яних сокир, скребачок, рубил та ін.

Дивну для українського вуха назву села пояснює цікава легенда. Біля мальовничої, покрученої, ніби голуба змія, річки Неретва, серед непрохідних боліт і драговини, на родючому клаптику землі, було колись старе село, яке дійшло нам під назвою Старовина – тепер урочище Старовина. До середини 20 століття там зберігалось сім печиськ глиняних залишок від хат. Дерев'яні сохи не могли їх розорати, лише, коли на полях з'явилися трактори з плугами, останніх свідків історії старовини було знищено. Ще зараз на місці хатиськ можна знайти безліч глиняних черепків. Знаходили там і глиняні люльки, кружки.

Експерти стверджують, що більшість черепків датуються 14 століттям н.е. Переказують, що на Старовині була церква, яка провалилась під землю. Те місце називають Клин.

Десь в середині 14 століття на старе село напали монголо-татари. Більшість мешканців мабуть попало в полон, а решта втекла в ліс. Місця ці були непрохідні, болотисті. Лише знайомі з місцевістю люди могли легко пройти і сховатись в хащах. На ворога тут на кожному кроці чекала смерть – монголо-татар, з їх малорослими конями засмоктувала страшна драговина. Вони кричали: “Штун, штун, штун...” по татарськи – провалля, непрохідність, драговина. Так село, що пізніше утворилось між цими болотами в урочищі Дубина отримало назву Штунь. В «Історія міст і сіл УРСР. Волинська область.» наводиться подібна легенда, але «Штун» перекладається як «укріплення, фортеця». [9, 745] Є припущення, що назва села походить від прізвища Штунь, але про таких людей не пам'ятають в селі. Перша писемна згадка про село як діличину Петра Волчка Рокутовича, датується 1442 роком. У 1534 році в документах можна знайти нове поселення Воля Штунська, але в подальшому про нього згадок немає.

У поборових реєстрах „Ziemi Chełmskiej” ця місцевість згадується від XVI ст. Свідчення про наявність церкви простежуються від 1540 р., а в наступних податкових звітах — через ціле століття [21, 162, 235]. Власники села займалися в основному продажем лісових багатств. Прикладом цьому може служити факт, що у 15 – 16 ст. щовесни, як тільки танув сніг і скресав Західний Буг, із Штуня до Устилуга тягнувся повід, навантажений клепкою і попелом. Там його купували євреї. Ліс танув, як свічка. Княжі судєбники – Павел і Трошка Штунські і Прокіп Кохановський до Устилуга готували повіз за повозом. Ліс плотами справляли по Бузі (запис дав письменник Віктор Лазарук). Для цього були найняті плотарі - сплавники із гірської Моравії, які добре знали це ремесло. Так залишилось у Штуні прізвище Муравець. Є перекази, що Муравці були закуплені панамі із Білої Церкви, що під Києвом.

Село Штунь було селом приватним. Спочатку власниками села були Данилевичі. [12, 24] З візитації (надання землі для пароху) 1721 [4, 75, 76] року відомо, що село належало Стоїцьким. Це може бути хтось із синів Францишка і Софії з Самборецьких (з-поміж семи наприклад, згадані у той час Антоній і Яцко) або синів Яцка Домініка і Францишка (померлих замолоду), або, врешті, синів Францишка і Ельжбети Ліснвольської Павла і Ремігіяна. [4, 5] Відомо, що в цей час в селі була дерев'яна церква, що потребувала ремонту.

Візитація від 1760[4,107-146] року стверджує, що село Штунь належало тоді до Ігнація Садовського - слонімського судового старости. Не відомо, у якому році село Штунь стало власністю „starosty Słonimskiego”. Відомо, що 28 лютого 1742 р. він видав у селі „Kredens Kołacy jny Wielebnemu Xidex Parochowi Piotrowi Wołoszyńskiemu”, якому підтвердив раніше надання та додав парафії нові ґрунти. [4, 5] І. Садовський також фундував у Штуні, можливо у 1759 р., церкву, яка в час візитації у лютому 1760 р. була названа як „nowo wybudowana”, з розміщеною над бабинцем дзвіницею. Парохом був згаданий священник Петро Волошинський, якому наказано прибути на восьмиденні „medytacje” до Холма. Кількість парафіян становила близько 300 осіб. [4,142-143]

До осені 1773 р. та церква, напевне, згоріла. Ті немає серед церков, візитованих у вересні того ж року. І. Садовський уже на той час не жив, оскільки коляторкою „nowo wybudowanej cerkwi” в Перевалах згадана „Pani Sadowska Starościna Słonimska”. З інших джерел відомо, що йдеться про Марціанну (Маріанну) Садовську. Власницею села тоді було розпочате будівництво в селі Штунь палацу і церкви. Будовою керували багаті євреї. За палац поміщиця їм заплатила, а за церкву не вистачило коштів. Довго селяни складались і самі викупляли церкву. Була навіть складена пісня: “Їде, їде пан Гельман, їде, їде його брат, церкву відкривати, церкву посвящати” (із спогадів сім'ї Полезнюків).

У каталозі пам'яток архітектури України збережена до сьогодні церква згадується як збудована в 1777 р. [13, 97-98] Це датування почерпнуто із Клірових відомостей Володимирського повіту за 1868 і 1911 роки []. У черговій візитації Любомльського деканату у вересні 1779 р. [1] священник Фаустин Каубе, ректор „Seminarium Dyecezyi” в Холмі, занотував: „Cerkiew Sztuńska kosztem ó Staraniem JW. Jm-с Pani [Маріанни Садовської] Kolatorki z ґruntu krzyżowo sztuko wymurowana, na której krzyżów żelaznych pięć, dachuwko cała pokryta”. Біля церкви „na Cmentarzu”, „oparkanie” якого вимагало „w niektórych miejscach geragasy”, стояла дерев'яна „porządna” дзвіниця з п'ятьма дзвонами. Докладнішу дату побудови нової мурованої церкви подано у документі про наділення Марціанною Садовською „Starościne Słonimską”, землею дяка, виданий нею у Штуні „28 Februarii R. P. 1776[2]. Там є згадана „nowo wymurowana Cerkiew w Sztuniu”. Оскільки запис походить з початку 1776 р., можна припустити, що церква була зведена у 1774—1775 рр. У 1773 р. немає жодної візитаційної згадки про церкву чи радше її там на той час не було. Важко натомість припускати, щоб нова будова мурованої церкви тривала лише рік (хоч, очевидно, при якійсь великій концентрації засобів і пов'язаного з ними виконавства це можливо). Тому зазначене

Герб села Штунь.

Палац Садовської.

Адмінбудинок у селі Штунь.

Храм Івана Богослова у селі Штунь.

датування будови 1774—1775 рр. видається на цьому етапі досліджень обґрунтованим.

Священиком став сорокарічний Григорій Волошинський, а „ludzi sposobnych do spowiedzi” було у цілій парафії близько 400.

В селі з покоління в покоління передається легенда, що пані церкву хотіла будувати недалеко палацу, але комусь явився чи приснився образ янгола на високому пагорбі на краю великого болота в центрі тогочасного села, тоді як палац знаходився один кілометр далі на схід від села в гарній місцині. Поміщиця повірила в «знак Божий» і побудувала церкву на пагорбі. Коли розпочали будівництво і дійшли до цоколя, храм сильно осів в землю. В наш час коли заходиш в церкву, то підлога нижче рівня землі на 30-40 сантиметрів.

Цей храм є унікальним пам'ятником волинської архітектурної школи і займає важливе місце серед культових споруд Правобережної України 18 століття. Цегляна споруда по своїй архітектурі може слугувати зразком ар'янської культури, має своєрідний план і досить цікаву композицію фасадів, а внутрішня і зовнішня виразність пам'ятника являється цінною в українській архітектурі. Церква у Штуні — надзвичайно цікавий зразок тридільної барокової церкви — з прямокутним планом (вівтарна частина, нава і бабинець однакової ширини) і центричною, хрестовою, конструктивно складною брилою. Ефект мальовничості цілісного об'єму підсилює цибуляста восьмибічна баня, яка переходить через заломлення у чотиригранник подбанника, оздобленого на осях декоративними віконцями, численні ламані дашки та карнизи і пілястри, що охоплюють назовні і від середини стіни святині. План, брила і деталі засвідчують, що проектантом повинен бути висококласний архітектор. Й об'ємно - просторова структура значно відрізняється від основних типів культових споруд України. [13, 97; 24, 165] Можливо, йому належав проект також збереженої до сьогодні і дещо зближеної за планом брили та деталі церкви у Киселині, на території давньої Володимирської дієцезії. [7, 120-121] Киселин розміщувався близько 60 кілометрів на південний схід від Штуня, й тамтешня церква також датується 1777 р. З'ясування питання, хто був тим архітектором, потребує подальших архівних досліджень.

Будувалась церква за уніатським зразком, який мав стилістичні риси пізнього бароко, які проявились в протиставленні горизонтальних і вертикальних поділів. Церква була гостро купольна і покрита дерев'яними гонтами. Про належність до унії Богословської церкви села Штунь свідчать темперні розписи в медальйонах кінця 18 століття “Святого Миколая Чудотворця” і “Розп'яття Ісуса на Голгофі” (розмір 2 x 1,2 метра), які і сьогодні зберігається в церкві. У храмі зберігались тривалий час дерев'яні статуетки святих, які у кінці 60-х років ХХ ст. були забрані в Луцький музей атеїзму.

У часі візитації 1787 р. [5] подано, що власниками села були сини Ігнація і Маріанни — невідомі на імена „Starościowe Słonimscy”. Через кільканадцять років після зведення святині була вона вже „w Dachach do wielkiej rainy składająca się”. Парохом присвячений особливий акапіт, з якого довідуємося, що священик Григорій Волошинський народився 1739 р., у 1766 р. був „wyświęcony d'f kapłany” та „instytuowany” за часів єпископа М. Рилла, а також що він був „w szkołach Łacińskich” і є „w obyczaju przykłady”. У його бібліотеці були „Rotaryusz”, „Katechizm” авторства холмського унійного єпископа Порфирія Скарбка-Важинського, „Kazusy Poczajowskie”, „kazania różnych autorów” і „Śpiewnik drukowany w Berdyczowie”. Про дяка занотовано, між іншим, що „czytać i pisać po Rusku i po Polsku [...] umie”. Візитатор зауважує, що в паранні немає „Szpitala” (притулку) і школи. Так, як і перед тим, у всій парафії (Штунь, Замлиння, Чмикос) було 430 осіб „sposobnych do spowiedzi” і 180 „nie sposobnych”, які мешкали у 98 „Osiedłościach”. Це, власне, вся інформація, віднайдена у Люблінському державному архіві. У 1793 році священиком став Варфоломей Назаревич.

Власником села став Томаш Виджгу герба Яструбець, „Podkomorzego Halickiego Kawalera Orderu S-go Stanisława”. Виджги збудували у селі палац (в урочищі Біля Сержантової сажовки). Цей палац простояв недовго, був спалений під час повстання під проводом Костюшки. Сьогодні на місці палацу знаходять чимало цікавих знахідок – монет, люльок, дорогоцінних прикрас.

Коли і за яких обставин штунська церква Івана Богослова перейшла на православ'я встановити по доступним нам документам на не вдалося. Після захоплення у 1795 р. цих теренів росіянами брилу церкви та її інтер'єр поступово змінено в дусі московського православ'я, особливо після ліквідації унії в 1839 р. (ліквідація унійного характеру обладнання: вівтарів, лав, дзвоників, монстранцій; спорудження нового престолу на середині вівтарної частини та іконостаса тощо)

Відомо в даний період володіли селом Прушинські, котрі продали його Браніцкім з Любомля. У 1850 році маєток, як і всі решта володінь Браніцкіх, конфіскувала, а згодом поділила царська влада. [12]

Пани жорстоко поводитись з своїми кріпаками. Штунські пани за дві мисливські собаки купили в панів села Мельники (тепер Шацький район) три сім'ї: Полезнюки, Шамуки, Ковалі. Вони вміли вичиняти

шкіри – гарбарити, ковалювати, займалися гончарством. Самі пани рідко навідувались у село, де вони залишили своїх орендарів. Після приєднання Волині до Російської імперії економічне становище і юридичне положення селян нашого краю суттєво не змінилось. Тільки у 1849 році землі староства були конфісковані російською владою за участь сенатора графа Владислава Браницького в Польському повстанні 1830-31 рр. Переважна більшість селян стала державними, тому земельна реформа 1861 року мало вплинула на село. У 1861 році в селі налічувалось 56 господарств селян. Але вони, як і раніше, страждали від злиднів і безземелля. Кращі землі залишилися в руках панів.

Нажаль, скупа документальна база не дає нам змоги детально прослідкувати перебіг подій першої половини 19 століття. Переважно вони стосуються штрафів за розкрадання лісу. Про історію Штуня в середині 19 ст. можна почерпнути із Клірових відомостей. Тоді у церкві правили одне за одним батько і син – Михайло і Петро Кршечковські, які чимало зробили для зміцнення віри і церкви та розбудови села. Стараннями отця Михайла на кладовищі в селі Штунь був побудований храм Петра і Павла. [1] Ця дерев'яна споруда, збудована у стилі раннього класицизму простояла до другої світової війни, коли у 1943 році згоріла від попадання снаряду

Після смерті отця Михайла парафія відійшла його синові Петру, який закінчив Волинську духовну семінарію. При ньому в 1867 році був здійснений ремонт храму із перебудовою в одно купольний (за православним стилем) із «уніатського зразка», за рахунок коштів Міністерства Державного майна. [2] Тоді була побудована дзвіниця. У другій половині 19 ст. був зроблений 4-х ярусний іконостас який зберігся до сьогодні з реставрацією у 1986 та у 2003 роках.

У 1850 році в селі Штунь при церкві Івана Богослова стараннями священника Михайла Кршечковського була збудована і відкрита однокласна церковнопарафіяльна школа. Слід відмітити, що існування і діяльність у селі цього навчального закладу є унікальним явищем, оскільки кількість шкіл на території Любомльської землі в даний період була незначною щодо кількості населення. На початку 20 століття на даній території можна нарахувати заледве 10 шкіл. [14, 3] Тоді як штунська церковно парафіяльна школа мала власний будинок і на її утримання Святий Синод виділяв близько 110 рублів щорічно, із суспільних грошей вчителю встановлювалась платня 40 рублів, на сторожа і шкільне приладдя виділялось 10 рублів. Відвідування школи було різне в конкретні роки, але відомо що у ній в 1911 році навчалось 40 хлопчиків і 1 дівчинка.

Парафія церкви Івана Богослова охоплювала в середині 19 ст. п'ять сіл: Штунь, Замлиння, Чмикос, Висоцьк, Биндюгу, які налічували 200 дворів і 782 чоловіки і 843 жінки прихожан. [2] У 80-х рр. 19 століття у селі Висоцьк на місці старої церкви Святої Трійці збудованої у 1835 році будується новий храм і Висоцьк утворює власну парафію. І вже у 1892 році до церкви Івана Богослова були приписані села Штунь, Виждов і Биндюга. Кількість прихожан становила 976 чоловіків і 1013 жінок. Зростає економічна могутність церкви, збільшується кількість землі до 80 десятин 668 квадратних сажнів [8, 118].

У 90-х роках 19 століття у Богословській церкві правив отець Карпо, про якого збереглась погана пам'ять. Це був дуже жорсткий, злопам'ятний і прагнучий лише збагатитися чоловік. Щоб зрозуміти якою він був людиною наведемо дві події із його життя. Коли в сім'ї Якова Полезнюка народився син і занесли його хрестити, то отець Карпо не хотів давати йому гарного імені і сказав, що охрестить його Лупійом. Причиною цьому було те, що проїжджаючи повз попівський двір, Яків не помітив священника і не зупинився, не зняв шапку, не поклонився. Хресним довелось довго просити на колінах і заплатити, щоб хлопчика назвали по іншому. Після довгих вмовлянь його охрестили Сидором (із спогадів родини Полезнюків). Але останнього випадку селяни не витерпіли. Коли у дуже бідної, багатодітної жінки помер чоловік, отець Карпо відмовився його поховати, оскільки в жінки не було чим оплатити похорони. Тоді вдова змушена була віддати останню гуску священникові. Парафіяни пожалілися Святому Синодові і отця Карпа перевели у іншу парафію (згадував Легеза Калістрат). У 1902 році в Штуні нараховувалось 166 будинки та 1072 мешканці, діяла школа і церква. [26, 646]

У 1903 році настоятелем храму Івана Богослова став отець Порфірій Матусевич. На його долю випала перебудова і ремонт церкви після пожеги 1906 року, під час якого згорів і весь його двір. Але доходи церкви і священника були досить високі. Через невеликий проміжок часу храм був відремонтований і перебудований в 5-ти купольний та перекритий бляхою. На місці спаленого чотирьохкімнатного будинку був побудований новий з усіма господарськими спорудами він обійшовся священнику в суму – 350 рублів. [3] На той час це була значна сума. Оскільки річна платня священника складала 300 рублів. Тоді як псалмник одержував 50 рублів, а проскорій 16 рублів. Та й середній річний дохід церкви складав 300 рублів. Церква володіла землею в кількості 80 десятин і 586 квадратних сажнів. Із них церква займала 3 парафіяльною школою і будинком священника 4 десятини 2144 квадратних сажнів. Орної землі було 40 десяти і 788 квадратних сажнів, сінокошу 32 десятини і 2086 квадратні сажнів. Парафія тоді обіймала села

Штунь, Замлиння, Чмикос, Вижгов, Раківці; в складі яких було 294 двори із населенням 1177 чоловіків і 1227 жінок станом на 1911 рік. На території парафії тоді проживало 50 сімей католиків і сім сімей євреїв.

Перша світова війна завдала значних втрат селянам. Більшість з них змушені були залишити село і протягом 1915-1921 років перебувати в важких умовах біженців. Наші односельчани включились у вир революцій 1917-1921 років. Галазюк Семен, Дмитрук Остап Маркіянович, Легеза Калістрат брали участь в Громадянській війні, воювали в кінній армії Ворошилова. Мішук Арсентій був писарем у Нестора Махна.

У 1921 році Волинь увійшла у склад Польщі. Відразу на території села виникло кілька польських колоній осадників: Королівська колонія (тридцяти семи польських хат і п'яти українських), Військова штунська колонія (7 господарств поляків), чимало поляків поселилось і по штунських хуторах. [25, 489-492, 499-500] Поляки і українці до війни жили дружно, ходили одне до одного в гості, усіляко одне одному допомагали.

Влітку 1920 року в село Штунь прибув новий священник, колишній петлюрівський полковник, отець Микола Покровський. Він прибув з молодою дружиною Марією, з якою одружився в місті Рівне. Вони мали четверо дітей – 3 дочки і сина Івана. Мав українські націоналістичні погляди. Самого початку він проводив службу українською мовою. Навчав дітей і дорослих арифметиці, читання та писання українською мовою. Вчив співати українські патріотичні пісні. Сьогодні більшість старших людей, які пам'ятають Покровського досконало знають слова гімну «Ще не вмерла Україна» (Ляшук Галина, Корнелюк Ганна, Полезнюка Ганна та інші). Найкращою помічницею отця Миколи стала його дочка Наташа, яка була доброю ораторкою і ярою патріоткою України. Серед молоді за її ініціативою була організована невелика група, яка ставила українські вистави, читала українську поезію, особливо «Кобзаря» Тараса Шевченка (із спогадів Корнелюк Ганни). [16, 176-178]

В 1920-ті роки із приходом польської влади на місці церковно парафіяльної школи була відкрита чотирихкласна Штунська загальнонародна школа. В школі було 2 учителів: один вчив 1, 2 класи, а інший 3 і 4. Перед навчанням учні говорили молитву польською мовою. Вчили польську і російську мови, рахувати і каліграфічно писати. Українську мову заборонялось вчити. В школі була жорстка дисципліна, сиділи прямо заклавши руки в зад, за не послух і розмови на уроках били лінійкою. У середині 30-х років 20 століття стали переводити школу на семикласну. Учителями у різні часи були: Вижгунна, Чобиціївна, Домінчук, Клімунна Ольга. Керівником школи у 30-тих роках був Ян Пасік. У 1938-1939 рр. в вчителювали дружини лісника Радомського, осадника Дзензелевського, а також одинока квартирантка Кішкунна.

У вересні 1939 р. в село прийшла радянська влада. Були створено колгосп і сільська рада, приїхали нові учителі. Серед них Леся Погуляй, Катерина Григорівна Треба. У цей час до Штуня приїхала вчити Леоніда Павлівна Говорська, яку в селі дуже любили і поважали. Перед Другою світовою війною в селі, окрім українців та кількох єврейських родин, проживали поляки: осадники Шибірські (не менше 4 осіб), Матушинські (не менше 4 осіб), Дзензелевські (троє осіб), Стахові (3 особи), Франьові (5 осіб), Юзикові, Цибульські, лісник Радомський з дружиною, Антики (3 особи), Улевичі (4 особи), Блажії (5 осіб), Міхалінка з дочкою, а також змішані сім'ї Романюка Максима (4 особи), Венжиків (Длутів) (5 осіб).

З приходом радянської влади у 1939 році з села виїхала вчителька Кішкунна. Родини осадників Стахів, Цибульських, Дзензелевських, Юзикових, Матушинських, Шибірських вивезено на Сибір у 1940 році (всього 24 людини). Разом з ними депортували і українську родину Корнелюка Давида Климовича (6 осіб), одна дитина, якого по дорозі вмерла.

1943 року під час українсько-польського конфлікту було вбито поляків: Міхалінку з дочкою, Франя та сина Венжиків-Длутів. Родини двох останніх, а також сім'ї Улевичів, Антиків, Блажив, Романюка Максима з дочками Басею і Марусею втекли за Буг.

У статті про село Штунь Семашки пишуть: серпня 1943 р. православний український священник Покровський здійснив у місцевій церкві освячення ножів, кіс, серпів та сокир і роздав те знаряддя «вірним синам православним» для вимордування ними «Lachow co do lary». Того самого дня знаряддя злочину були застосовані в колонії Чмикос, а днем пізніше в Островках, Волі Островецькій та інших селах». Проте жоден із десятків опитаних мешканців села Штуня не підтвердив подібної інформації. Ба більше, усі заперечували її.

Нас зацікавило, на які джерела спираються польські дослідники, пишучи про «освячення ножів» священником Покровським як про доконаний факт. Семашки посилаються на книгу інших польських дослідників Попека Леона, Трусюка Тимоша, Віру Павла, Віру Зенона «Волинський тестамент», видану у Любліні 1997 року, у якій на сторінках 116-117 є лише один невеличкий спогад колишньої жительки села Штуня Яніни Пилипчук з дому Улевичів 1932 року народження, яка нині проживає у Холмі. Ось що вона пише: «Вранці 29 серпня 1943 року я пішла до своїх подружок-українок, що жили поблизу православної

церкви. Там я бачила українців, які йшли святити сокири, коси і вила. Повернувшись додому, я розповіла про це батькам. Пізніше виявилось, що це знаряддя використали українці для мордування поляків, які проживали у селі Чмикос». [15, 209]

Цю єдину розповідь і підняли на щит Семашки, прикрасивши її висловами: «Український православний священник Покровський роздав те знаряддя «вірними синами православними», «для вимордування «ляхів до ноги»». Навіть недосвідчений читач може зауважити, що свідчення Яніни Пилипчук будується на припущенні «я бачила українців, які йшли святити сокири, коси, вила». Тобто самого обряду вона не бачила, а висновок зробила такий, який треба було польським дослідникам для показу української «традиції», що нібито бере початок від «Коліївщини», коли в Холодному Яру святити ножі «на ляхів і жидів». Цілком можливо, що штунські чоловіки, яких скликали «розбирати колію» проходили гуртами понад церквою із лопатами та сокирами. Але чомусь нікому з українських людей не прийшла в голову думка, що це вони ходили святити інструменти до церкви. До речі, жителі Штуня і навколишніх сіл взагалі не пам'ятають традиції освячення сільськогосподарського знаряддя.

У Штуні в 1943 році була організована невелика варта. Керував нею Зінчук Григорій, (за іншими даними - Ярмолюк Гриць). 30 листопада 1943 року польські партизани із загону поручника Казимира І Філіповича «Корда» спробували напасти на село. Але місцева варта відкрила по них вогонь, і ті змушені були відступити. Однак без охорони залишалися штунські хутори, особливо за рікою Неретвою. Їхні жителі першими постраждали від поляків. 22 грудня 1943 року польські партизани із загонів Казимира Філіповича «Корда» з Римачів та Станіслава Вітамборського «Малого» з Дубенки вчинили підступний напад на село Вижгів, під час якого закатували священника зі Штуня Миколу Покровського, вбили його дочку Наталію, а також мешканців села Штуня Мішука Івана та Ярмолюка Антона, спалили на хуторі Заріка хати Муравців Дмитра, Яська, Никанора та Олександра, вбили стару Муравець Теклю.

25 лютого 1944 року під вечір поляки в одязі червоних партизанів вчинили ще один кривавий напад на хутір Заріку. На садибі Бакирея Оксента вони прикладами вбили самого господаря, тринадцятирічну Муравець Таїсію, розстріляли Муравця Дмитра, втікачку з німецьких робіт Оксеню зі східної України, які тут переховувалися. Також у власній хаті поляки вбили і спалили Ющука Ульяна, його дружину Марію, дочку Єву, внука-сироту Анатолія (10-11 років), якого дід із бабою забрали до себе із села Полум'яного Володимир-Волинського району, де його маму Марію та батька Власа зарубав зять-поляк. В хаті Ющука Ульяна також постраждала родина Муравця Яська, що тут переховувалась. Загинули Муравець Ганна (свекруха), Муравець Анна (невістка) та її діти Оля (10 років), Марія (3 роки), Валентин (півтора року). Поранили поляки Гриця Ющука, який утік у Вижгів, та Муравець Марію в хаті Бакирея Оксента. Нападники також спалили хати Бакиреїв Панаса, Гриця і Гелька. [15, 210]

Наприкінці лютого 1944 року до Штуня прийшло троє озброєних поляків і запросили місцевих боївкарів на переговори до Замлиння, де розміщувалась їхня оперативна частина. Зголосилися їхати на перемовини Козлюк Василь, Зінчук Андрій та Хмілярук Леонід із Вишнева. Поляки їх по-звірячому закатували.

6 березня 1944 року загони 27-ої Волинської дивізії піхоти Армії Крайової оточили Штунь. Почали ловити і зганяти в приміщення школи чоловіків. Близько 20 чоловік відібрали і погнали в центр села розгрібати руками насип на якому стояв хрест. Після того їх назад пригнали до школи, куди продовжували приводити усіх впійманих чоловіків. У школі їх били, катували, що аж стіни були в крові. Після обіду чоловіків поділили на три групи. У першій та другій були молодші, а в третій – старшого віку. В перших двох заставили спустити штани нижче колін і ніби спутаних їх зв'язали. Руки також були зв'язані колючим дротом. Третю групу не зв'язали ніяк. Їх під конвоєм погнали під село Замлиння, де була лісничувка. По дорозі одного слабшого вбили. Порадившись, поляки старих відпустили. А молодих погнали в урочище Берестина. Деякі батьки прийшли до знайомих поляків і трьох хлопців відпустили (Малиновського М., Ярмолюка М. Скипальського Т.). Решту молодих людей заставили копати яму. Потім положили на краю і пустили коні, але вони не пішли на людей. Тоді зав'язали коням очі та почали водити по лежачим. Хто вижив, того добивали із рушниць, лопатами, сокирами і скидали в яму. Дехто був ще живий, але всіх закопали. Жертвами поляків стали і деякі жінки, які прийшли рятували своїх близьких. Закатованих дозволили пере хоронити на кладовище лише через деякий час. [17, 3] Пошуковій групі Штунського історичного музею вдалося встановити прізвища 52 невинно вбитих.

Село Штунь було визволене 19 липня 1944 року силами з'єднання 69 армії 1083 стрілкового батальйону. Понад 37 військовослужбовців було вбито у ході визволення села, вони поховані у братській могилі. У визвольних боях за Штунь німці збили 3 літаки. Що до жертв у роки Великої Вітчизняної війни знаходимо у різних джерелах супротивні дані. Згідно зведеного акту від 15.12.1944 року про нанесення збитків мешканцям с. Штунь було спалено 104 житлові будинки та 208 надвірних споруд. В списку сіл,

які частково були спалені в роки Великої Вітчизняної війни по Любомльському районі за 1976 рік значиться село Штунь в якому із 320 дворів спалено 290, із 1650 жителів вбито чи спалено 92. В книзі «Історія мст і сіл УРСР. Волинська область» вказано, що в селі Штунь в роки війни гітлерівці вбили близько 200 жителів села, 58 юнаків і дівчат вивезли до Німеччини, спалили 305 дворів. Чимало мешканців Штуня були мобілізовані в радянську армію. Близько 65 жителів Штуня загинули на фронтах Другої світової війни. Більше 70 ветеранів повернулись додому. [10, 500-507]

Війна майже повністю зруйнувала села, були спалені майже усі хати. Люди спочатку селились у землянках, клунях, невеличких хатках, аби тільки мати дах над головою. Радянська влада вирішила ліквідувати хутори і зігнати людей у села, щоб краще їх контролювати. Коли до війни у Штуні була лише одна вулиця, то добавилося три посьолки і село значно розширилось, так само як Замлиння, де була побудована комендатура, яка потім після її ліквідації стала тубсанаторієм. Поступово добробут селян збільшувався і почалось будівництво нових добротних будинків. Майстрами-умільцями були Подложнюк Михайло, Кухарук Демид, Урбан Олександр, Калужний Арефа та інші. У 1948 р. в с. Штунь було 271 дворів і 1124 жителя [19, 3]. В селі з'явилися радіо, електрика, телевізори, автомобілі...

Школу спалили восени 1943 року німці. Як село звільнили від фашистів, то навчались в сільських хатах. У 1944-45 роках почали будівництво нового приміщення, навчання розпочали осінню 1945 року. Школа спочатку була семирічною, згодом стала восьмирічною. У цій невеликій будівлі навчались у дві зміни до 1971 року, коли на кошти колгоспу ім. Леніна була збудована нова школа на 360 місць. У цьому приміщенні проводиться навчання і сьогодні.

Хоча ще гриміли бої по лісах лунали перестрілки банд, але люди народжувались і помирали. Потрібен був священик. Тоді на Службу Божу став Ананій Герасимчук. Він був родом з села Овлочин (тепер Турійського району) був одружений із уродженкою Штуня. Він про правив лише до 1948 року. Він був гордий не любив комусь підкорятись, принижуватись, щось просити чи вимагати. Це багато кому не подобалось, тому отець Ананій був змушений виїхати із села. Його двоє синів продовжили справу батька і стали священиками. Після Ананія Герасимчука настоятелем храму став отець Іларіон Петровський. Він був вдівцем і сам виховував сина і доньку. Під час війни він втратив одне око і його прозвали «Сліпий». Чоловік він був скромний, не вимагав від парафіян чогось великого, що дадуть тим і був радий. Радянська влада намагалась закрити церкву в селі Штунь. Її врятувало заступництво тодішнього голови колгоспу «ім. Леніна» Івана Калениковича Оліщука, який був активним противником закриття церкви. Ця шанована в районі і в компартії людина при черговому намаганні закрити церкву завжди виступала в райкомі проти цього, приказуючи «Хай служиться, а де ж тоді люди старі подіються - не до клубу ж підуть, палкою підпершись...»

Але радянський тоталітарний режим сильно вплинув на погляди селян. Життя священика стало нестерпним. Над отцем Іларіоном – постійно глузували, знущались, робили дрібні пакості. Він не витерпів і попросив, щоб його перевели в іншу парафію. У 1960 році священиком Богословської церкви став отець Федір Мельник. Він закінчив Ленінградську духовну академію, був ввічливою, скромною і дуже розумною людиною, яка вела тихе життя. Він не цурався сільської роботи, якщо треба було щось допомогти в колгоспі, то брав сокиру в руки і городив літній табір для худоби нарівні з рядовими колгоспниками. Отець Федір організував дуже гарний церковний хор. Солістками – соловейками були Середя Мотрона з дочкою Колядою Марією, Вільчинська Марія, Корнелюк Оксеня та інші. Отця Федора в селі шанували, кількість прихожан церкви зростала. Це не сподобалось ярим атеїстам та їх підлабунникам, які прагнули дискримінувати і спаплюжити священика. Його об'явили злодієм почалася акція цькування отця Федора в пресі, він змушений був виїхати у м. Корець Рівненської області, де став настоятелем жіночого монастиря і правив Службу Божу до своєї смерті у 2001 році. У березні 1971 року прибув у село Штунь новий священик - колишній диякон із села Осниця Маневицького району - отець Тимофій Усік, який був настоятелем храму до листопада 2009 року.

У 1945 р. розпочалось створення в селі Штунь колгоспу ім. М. Хрущова, у 1948 році перейменованого в колгосп ім. Леніна. Його головою було обрано Корнелюка Пилина Семеновича. В селі Замлиння була створена артіль «Новий шлях», яку очолив Костюк Іван Романович. У 1950 році вони були об'єднані і головою новоствореного колгоспу ім. Леніна став Оліщук Іван Каленикович. А у 1958 році до нього був приєднаний колгосп ім. Держинського (села Висоцьк, Терехи, Приріччя). 1977 році головою колгоспу ім. Леніна став Оніщук Петро Олександрович. Спочатку ці колгоспи були бідні – не було ні техніки, ні худоби, ні приміщень, навіть орної землі було 761 га. Перші трактори з'явилися лише на початку 50-х років. Лише у 1958 році два колгоспи спільно купили першого комбайна. З року в рік господарство росло і міцніло. В 60-х на початку 70-х років ХХ ст. були побудовані корівники, свиноферма, птахоферма, вівцеферма,

зерносклад, гараж, майстерня. За кошти колгоспу були побудовані дві восьмирічні школи у Висоцьку і Штуні та одна початкова школа у Замлинні, 4 клуби, 2 бібліотеки, 4 медичні пункти. За 1973-1976 роках було побудовано корівник, комора, зерноочисний комплекс КЗС-10, хімсклад, свинарський відгодівельний пункт. У 80-х роках було збудовано 3 корівники, 6 телятників, сіносушілка, ворохосушілка льону, комплексно зернова сушілка, дві тракторні майстерні, по посьолках села Штунь – Карному і Клопонівському були прокладені дороги з твердим покриттям, дорога до села Висоцьк, адмінбудинки в селі Штунь, баня, 14 житлових будинків у селах колгоспу.

У 1995 році колгосп ім. Леніна був реорганізований КСП «Колос», а 1999 році в СГВК «Колос». У 2001 році керівником господарства став Юрчук Олександр Дмитрович. У 2008 році СГВК «Колос» викупили інвестори - Федонюк Борис Леонідович, Лугвішук Володимир Анатолійович і Сухецька Тетяна Василівна. Проте у 2010 році підприємство збанкрутувало. У 2009 році було утворене фермерське господарство «Юлка» під керівництвом Олександра Олександровича Ляшука. У листопаді 2008 року прибув молодий священник родом із села Олеськ Петро Васильович Рудь, який у листопаді 2010 став настоятелем храму Івана Богослова. У храмі проводяться ремонтні роботи.

У 2007 році було затверджено символіку села Штунь – герб і прапор. У листопаді 2001 року до 30-ої річниці будівництва школи був відкритий Історичний музей Штунської ЗОШ І-ІІІ ст. В основу лягли матеріали по історії сіл Штунь і Замлиння – архівні дані з Державного архіву Волинської області, Любомльського краєзнавчого музею, спогади старожиливі. В грудні 2004 р. обласним відділом освіти було присвоєно статус історичного музею. У березні 2011 року музей отримав звання зразкового.

На початок лютого 2017 року в селі Штунь нараховується 205 господарських номерів та 63 хат-пусток. В селі проживає 623 чоловік. В селі діє загальноосвітня школа І-ІІІ ступеня, дитячий садок, медпункт, будинок культури, бібліотека, відділення зв'язку, 5 магазини.

Отже, село Штунь має цікаву історію, яка достеменно не вивчена, проте має чималий туристичний потенціал.

1. Клеровые ведомости церквей Владимирского уезда за 1867 год //Державний архів Волинської області .Ф.35. - Оп.5. - Спр.47.- Арк.403-406.
2. Клеровые ведомости церквей Владимирского уезда за 1911 год //Державний архів Волинської області Ф. 35.- Оп.-5.-Спр.88.-Арк. 1226-1229.
3. Історико-архітектурна довідка церкви Івана Богослова в селі Штуні, Любомльського району Волинської області
4. Archiwum Państwowe w Lublinie (далі — APL), Chelmski Konsystorz Greckokatolicki (далі — СНКГК), N 101 (dawna 780) (Protokoły wizytacyjne i wizytacja generalna cerkwi w diecezji chelmskiej, bełskiej i brzeskiej), 1720—1721, 1725—1727, k. 75 v.—76.
5. APL, СНКГК, N 110, k. 107—143; N 114 (d. 775), k. 133—134 v.; N 126, k. 27 v.; N 126 (d. 802), k. 26 v.—27 v.; N 136, k. 123.; N 511, k. 5.- k. 6.
6. Батюшков П. Волинь : Исторические судьбы Юго-Западного края.- Спб.: Типография Товарищества «Общественная польза», 1888.- 288с. 128с. примеч.
7. Годованюк О. Монастирі і храми Волинського краю. К.: Техніка, 2004. - с.
8. Девятисотлетие православия на Волині (992-1892) . - часть 1 , - Житомир: Типо-Литография Є.П. Льва , 1892 , - 593 с.
9. Історія міст і сіл УРСР. Волинська область. К.: УРЕ, 1970.- 745
10. Книга Пам'яті України: Волинська область. У 3 т.- Львів: Каменяр, 1995.567с.
11. Кучерепа М.М. Дмитрук В.Г. Прокопчук В.І. Волинь у міжвоєнний період (1921-1939 рр.) . - Луцьк : редакційне видавнича група «Реабілітовані історією», 1994.- 60с.
12. Магдиш Ірина Шляхами Волині//Незалежний культурологічний часопис «І», №49, 2007
13. Пам'ятники градостроительства й архитектуры Украинської ССР (ил.справ.-каталог) в 4 -х т. /Редкол. Н.Л. Жариков (гл. ред.) й др. - К.: Будівельник, 1985 . - т. 2. – 337 с.
14. Дзей М. Освіта колись і тепер // Наше життя - 1999 р. - 11 лютого.
15. Ольховський І. Кривава Волинь. К.: Гарт. - 248 с.
16. Оніщук К. Сім'я патріотів// Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль в історії України та Волині: Наук.зб.: Випуск 25: Матеріали ХХV Волинської обласної історико-краєзнавчої наукової конференції. м.Любомль, 25 жовтня 2007 р.—Луцьк, 2007.-с. 176-178
17. Оніщук К. Трагедія в урочищі Берестина//Наше життя. - №31-32 від 25 квітня 2003 р.
18. Оніщук К. «Наш земляк – Микола Черенюк» // Наше життя, №7-8 від 3-5лютого 2011 р.
19. Ющук В. Любомльщина в перші повоєнні роки// Наше життя, №57 від 22 липня 2004 р.
20. Синоговський П. Про муровану церкву святого Івана Євангеліста в селі Штунь давнього Любомльського

деканату колишньої Холмської унійної єпархії (на підставі державного архіву в Любліні)

21. Gil A. *Prawosławna eparchia cheimska do 1596 roku.*— Cheim, 1999.— S, 162, 235.
22. Niesiecki K. *Herbarz polski*— Lipsk, 1841.— T. 8.— S. 521—522.
23. Betlej A. *Uwagi na temat działalności budowlanej jezuitów oraz Pawła Giżyckiego SJ na południowo-wschodnim pograniczu Rzeczypospolitej // Sztuka pograniczy Rzeczypospolitej w okresie nowożytnym od XVI do XVIII wieku / Red. A. J. Baranowski.*— Warszawa, 1998.— 165 s.
24. Krasny P. *Architektura cerkiewna na ziemiach ruskich Rzeczypospolitej 1596—1914.*— Kraków, 2003.— S. 165, 169.
25. Siemaszko W. i E. *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludność polską w wojnie 1939-1945.* Warszawa, 2001. s. 489-492, 499-500.
26. *Siownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom XV cz.2 (Januszpol — Wola Justowska) z 1902 roku (пол.).*- с. 646
27. Наталія Малімон. Реставрація «по-народному» // «День» (Україна), 10.06.10.

Олександр ОСТАПОК (Любомль)

З ІСТОРІЇ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГІЛКИ ХОЛМ-КОВЕЛЬ ПРИВІСЛЯНСЬКОЇ ЗАЛІЗНОЇ ДОРОГИ

Залізничний транспорт почав свій розвиток з початку XIX ст. Спочатку були кінні залізні дороги. Так, в 1806-1809 рр. на території Російської імперії вони використовувались на копальнях в Алтаї. З 1836 року почала діяти кінна залізна дорога Петербург-Павловськ, яка з 1837 року почала використовувати парові локомотиви. З того часу протягом всього XIX ст. почав розвиватись залізничний транспорт, як в Росії, так і в Королівстві Польському, яке знаходилося в складі імперії.

Розвиток цього виду транспорту мав переваги над гужовим і відіграв стратегічну роль. Крім того, швидкими темпами почала розвиватись економіка і переваги залізниці оцінили військові, адже швидко можна було перекидати війська на великі відстані.

Рішення про будівництво дороги було прийняте в Петербурзі в лютому 1873 року у Міністерстві комунікацій. Розпочате будівництво в кінці 1874 року. Фінансували будівництво приватні підприємці. Нова залізниця отримала назву Привіслянська (в Королівстві Польському вживалась назва Надвіслянська - авт). Вона брала свій початок від м. Ковель і проходила через м. Люблін, Варшаву, Дзялдово.

Дорога була широколінійна, російського стандарту – 1524 мм. Залізниця була побудована за рекордний трьохрічний час та урочиста відкрита 24 липня 1877 року.[1].

Її довжина становила 475 кілометрів. На цілій ділянці було споруджено 289 мостів і переїздів. По всій довжині на станціях побудовано вокзали з обов'язковим встановленням телеграфів. Враховуючи те, що всі локомотиви були парові, поруч з вокзалами також будували муровані водонапірні башти для заправки паровозів водою.

Під час будівництва дороги російська влада викуплювала у власників землю для залізничних колій. На будівництві використовувались велика кількість інженерно-технічних працівників, а також місцеве населення. Були подолані всі труднощі, адже дорога проходила через багна, низовини, підвищення, річки, що потребувало великої кількості землі. Найдовший міст через р. Зх.Буг мав 230 метрів.

На 1887 рік протяжність Привіслянської залізної дороги становила 522 км і на ній працювало 2364 працівників. Багато людей отримало високооплачувану роботу і певні пільги на проїзд залізницями[2].

У м. Люблін для здобуття залізничних спеціальностей була відкрита Технічна залізнична школа, яку пізніше перевели в м. Холм. По лінії дороги в прилеглих населених пунктах почало значно збільшуватись населення. У 1898 році Привіслянська залізниця була націоналізована. На 1905 рік вона складалась з трьох головних ліній: Млава-Варшава-Ковель, Варшава-Брест, Івангород-Домброво і 11 гілок: Брест-Холм, Луков-Івангород, Луков-Люблін, Малкін-Седлець та ін.). У 1905 році залізницею було перевезено 4243000 чол., вантажів 326 млн. пудів, загальний прибуток склав 19739000 рублів[3].

Всі службовці залізниці мали посвідчення особистості з завіреним фото і вказаною посадою, а також службу уніформу.

Про великий об'єм перевезень по ст.Любомль свідчать чисельні товарні пломби.

Маючи стратегічне значення на залізницях російський уряд заборонив страйки, але революційні події 1905 року призвели до їх організації. Так, повітовий справник повідомляв начальника Волинського губерньського залізничного управління, про страйк на станції Ковель: «14 жовтня 1905 року службовці ст.